

Ю.М. Білодід, О.П. Поліщук

Основи дизайну

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Ю.М. Білодід, О.П. Поліщук

ОСНОВИ ДИЗАЙНУ

Навчальний посібник

видавець
Київ - ПАРАПАН - 2004

УДК 7.05+658.512.2

ББК 30.182

Б61

Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту підприємництва та сучасних технологій (м. Житомир).
Протокол №5 від 16.02.2004.

Рецензенти: Панченко В.І., доктор філос. наук, професор;
Баженов В.Г., кандидат техн. наук, професор

Білодід Ю.М., Поліщук О.П.

Б61 Основи дизайну: Навч. посіб. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2004. –
240 с.

ISBN 966-8210-22-0

У період розбудови незалежної України гостро постає проблема розвитку молодшої людини як творчої, високультурної особистості, ерудованої в різних галузях знання.

Навчальний посібник є спробою розкриття змісту дизайну як напрямку практичної естетики, що зумовлює специфіку його тематики.

Посібник буде корисним студентам економічних, технологічних вузів та інших нехудожньо-промислових вищих навчальних закладів, для всіх, хто цікавиться сучасним станом розвитку дизайну як виду естетичної діяльності людини.

УДК 7.05+658.512.2

ББК 30.182

Видано коштом Благодійної організації

“Центр практичної філософії”

Президент А.В. Толстоушов

© Ю.М. Білодід, О.П. Поліщук, 2004

© Центр практичної філософії, 2004

© Видавець ПАРАПАН, 2004

© Л.Г. Шпурова, 2004 (малюнки)

ISBN 966-8210-22-0

Зміст

ТЕМА 1: Дизайн – етап естетичного освоєння світу людиною.....	5
1. Естетичне в людському житті.....	5
2. Основні різновиди естетичної діяльності. Естетична свідомість. Естетична культура.....	9
3. Поняття та сутність естетичного. Естетика як наука.....	12
4. Дизайн і технічна естетика.....	16
ТЕМА 2: Мистецтво як естетичний феномен. Особливості художньої творчості.....	22
1. Мистецтво як результат художньо-творчої діяльності. Специфіка художньої творчості.....	22
2. Художній образ як засіб зображення реальності. Зміст і форма в мистецтві.....	28
3. Поняття виду і жанру мистецтва.....	30
ТЕМА 3: Художній стиль у контексті естетично-художнього освоєння людиною світу.....	41
1. Поняття художнього стилю, напряму, течії, школи.....	41
2. Стильова своєрідність мистецтва Азії, Європи та Африки.....	44
3. Основні історичні стилі європейської естетичної культури.....	51
4. Стиль у сучасному дизайні.....	60
ТЕМА 4: Естетична і художня культура сучасності.....	63
1. Специфіка естетичної культури ХХ століття.....	63
2. Основні художні напрями сучасного мистецтва.....	68
ТЕМА 5: Дизайн: етапи становлення, соціально-культурна та виробнича функції.....	83
1. Історія виникнення та розвитку дизайну.....	83
2. Дизайн як вид естетичної діяльності. Основні сфери застосування дизайну.....	91
3. Використання дизайну в сфері економіки.....	98
ТЕМА 6: Особливості формотворення в дизайні. Художнє конструювання, стилізація, декорування як засади новачинної діяльності дизайнера.....	101
1. Природна і штучна форма. Специфіка форми в дизайні.....	101
2. Пошук адекватної форми як основа творчості дизайнера. Основні етапи створення нової предметної форми в дизайні.....	108
3. Композиція в дизайні.....	112
ТЕМА 7: Колорит предметного середовища та його роль у людському житті. Колір у дизайні.....	118
1. Поняття кольору, тону, напівтону. Хроматичні та ахроматичні кольори. Основний і неосновний колір.....	119
2. Феномен ахроматизації кольорів. Доповнюючі кольори. Кольоровий контраст. Колірне ім'єйство.....	124
3. Специфіка емоційно-почуттєвого сприйняття кольору. Колорит та його різновиди.....	128
4. Національно-культурна інтерпретація кольору. Сучасний символізм кольору.....	135
ТЕМА 8: Фірмовий стиль. Дизайн фірмової символіки.....	145
1. Поняття фірмового стилю та його функції.....	145
2. Основні константи фірмового стилю. Дизайн фірмової символіки.....	148
3. Співвідношення розробником фірмового стилю і дизайну символіки.....	159

Колорит предметного середовища та його роль у людському житті. Колір у дизайні

- Поняття кольору, тону, напівтону. Хроматичні та ахроматичні кольори. Основний і неосновний колір.
- Феномен ахроматизації кольорів. Доповнюючі кольори. Кольоровий контраст. Колірне сімейство.
- Специфіка емоційно-психологічного сприйняття кольору. Колорит та його різновиди.
- Національно-культурна інтерпретація кольору. Сучасна символіка кольорів.

Основні поняття теми:

колір, тон, напівтон, кольорознавство, спектр, хроматичний колір, ахроматичний колір, основний колір, неосновний колір, ахроматизація кольорів, кольоровий контраст, колірне сімейство, доповнюючі кольори, колорит, кольорова гама.

У людському житті колір відіграє значну роль. При оформленні житла, виборі одягу, користуванні косметикою, спогляданні різних природних і рукотворних предметів завжди звертається увага на дану якість об'єктів. У багатьох країнах світу колористичній освіченості населення приділяється значна увага. Так випускник школи в Японії має показати своє вміння розрізнити кольори на іспиті. У цій країні державний стандарт барвників у промисловості складає 240 кольорів. Уміння їх розпізнавати, вирізнити їх відтінки, гармонійно комбінувати вимагається від кожного молодого японця. Тому 12 годин на тиждень школярі займаються малюванням. Вроджений колористичний хист тут вважається однією з ознак не тільки художньої, а й інтелектуальної обдарованості дитини. Проте цю здібність прагнуть розвивати й у інших підлітків. У Сполучених Штатах Америки та Німеччині урокам малювання у молодших класах щотижня відводиться теж 12 годин. У США і в старших класах молоді люди 3 години на тиждень проводять на заняттях з малювання. Подібна державна політика та освітянські програми не лише покликані розвивати інтелектуально і духовно молодь – майбутнє нації. Така навчальна практика передусім виявляє творчо обдарованих людей, сприяє їх розвитку, стимулює прагнення до саморозкриття, самовдосконалення, загалом підвищує культурний рівень підростаючого покоління. Паралельно здійснюється попередня підготовка спеціалістів для різних галузей господарства: архітектури, дизайну, реклами, текстильної промисловості, швейного виробництва, поліграфії тощо.

1. Поняття кольору, тону, напівтону. Хроматичні та ахроматичні кольори. Основний і неосновний колір

Колір, у найбільш загальному розумінні, є певним забарвленням якогось об'єкта. Він спроможний впливати на настрій людини і стан її здоров'я, викликати у неї різні емоційні стани, виступати для неї чи групи, до якої вона належить, у якості певного символу. Людина, як виявили дослідження, завжди фізіологічно реагує на забарвлення стін, тканини штор, меблів і тому подібного. Наприклад, перебування у кімнаті, пофарбованій у червоний колір, спричиняє посилення кровообігу, підвищення артеріального тиску, активізацію гормональної системи, збудження нервової системи. Зворотнє реагування має місце у випадку знаходження в помешканні з синім колоритом інтер'єра. Обумовлюється це тим, що, з фізіологічної точки зору, колір – це відчуття, яке виникає у людини внаслідок взаємодії її організму зі світловим потоком. Світло ж становить сукупність електромагнітних хвиль різної довжини. У психологічному аспекті розгляду, колір є властивістю світла викликати у людини, в залежності від спектрального складу відбитого або випромінюваного світлення навколишнього предметного середовища, певні емоційно-почуттєві стани та впливати на її поведінку.

Людський зоровий діапазон складає фіксацію електромагнітних хвиль довжиною від 460 нм (фіолетовий) до 640 нм (червоний колір). Сприймаються вони не тільки через зір і шкіру. У окремих людей звук певної тональності, запах, смакові відчуття одночасно викликають і колористичні реагування. Такою властивістю були наділені, наприклад, французький композитор Гектор Берліоз і російський композитор Олександр Скрибін. При сприйнятті кольору у них виникали одночасно звукові асоціації та навпаки, тобто їм був притаманний "кольоровий слух". Подібне явище називається синестезією. Лише кожна 20000 людина має подібні задатки. Окремими індивідами свосередно сприймаються деякі барви. Так дальтоніки ототожнюють зелений і червоний, жовтий і коричневий, рідше зелений та сині тони.

У нормі око людини, за сучасними науковими даними, спроможне фіксувати до 180 тонів кольору та більше 20000 відтінків між ними. Але людська мова немає такої кількості понять, оскільки сприймання кольору відбувається неусвідомлено (на психофізіологічному рівні), а його інтерпретація – наділення певним змістом, якість, значенням, усвідомлено (на художньо-естетичному чи естетико-культурологічному рівні). У мовах одних народів кольори позначаються декількома сотнями слів. Мови ж інших утримують тільки пару десятків понять кольору. Найчастіше назва барви має виключно асоціативний характер. Наприклад, російське поняття "красный" походить від слова "красивий", англійське "orange" – від слова "апельсин", українське "бузковий" – від назви бузку. І оскільки людиною виділяється та словесно позначається дуже незначна кількість кольорів та їх відтінків, це означає, що інформація про кольорове

різноманіття світу залишається у неї переважно в позасвідомій сфері. Вона найчастіше не може пояснити, чому їй вибір у магазині зупинився на сукні блакитного кольору, чому їй подобаються меблі горіхово-жовтого забарвлення, чому вона придбала саме цю картину і тому подібне.

Таблиця

Довжина хвиль видимого оптичного спектра

Колір	Довжина світлової хвилі
Фіолетовий	380–430 нм
Синій	430–470 нм
Блакитний	470–500 нм
Зелений	500–530 нм
Жовто-зелений	530–560 нм
Жовтий	560–590 нм
Оранжевий	590–620 нм
Червоний	620–760 нм

Однак бувають випадки, коли певній барві усвідомлено надається перевага. “Цей колір мені до лиця”, “Горіхово-жовте забарвлення меблів робить наше помешкання приємним та красивим”, “Блакитний – наймодніший колір сезону”, – пояснює людина свій вибір якогось кольору чи групи барв. Тому колір можна також розглядати як естетичне явище. У художньо-естетичному відношенні, колір є властивістю предмета, яка надає йому, на думку особистості, естетичної цінності та художньої виразності.

Вже на ранніх етапах розвитку людства забарвлення предметного оточення набувало цінності не лише на індивідуальному рівні людського буття, а й колективно-груповому. Відбувалась міфологізація та отождення кольору з якимись речовинами (молоком, кров'ю, снігом) чи стихіями (вогонь, сонце, земля). За окремими барвами закріплювалось певне стійке значення і зміст, які впливали на людську поведінку при виборі конкретних предметів. Деякі барви набували внаслідок їх символізації в очах людей конкретної спільноти особливої цінності та принадності. Наприклад, багрянець був бажаним для багатьох індоевропейських народів. Він вважався дуже красивим кольором, одночасно виступаючи символом престижності предмета, ним пофарбованого. Тому в естетико-культурологічному плані, колір є символічним значенням забарвлення предметів, котре сформувалось на теренах якоїсь людської спільноти.

Цікавитись впливом забарвлення предметів на людину, значенням кольору в її житті дослідники почали давно. Є свідчення про вивчення кольору ще в давнину. Так за забарвленням людського тіла у Давній Греції, Індії, Іудеї, Китаї діагностували хвороби. Але його наукове дослідження, власне, започаткував англійський учений кінця XVII – початку XVIII століття Ісаак Ньютон. Він виявив, що біле сонячне світло складається з променів різної довжини хвиль.

Якщо його пропустити через скляну призму, то на екрані, наприклад, стіні кімнати чи на хмарині розсіяних крапель води, виникне різнобарвна смужка – “райдуга” або *спектр*. У ньому людським оком розрізняється низка кольорів. І. Ньютон виділив 7 кольорів: *червоний, оранжевий, жовтий, зелений, голубий, синій, фіолетовий*, котрі порівняв із сімома музичними нотами. На його думку, саме такий “мелодійний ряд” кольорів дозволяє пояснити кольорове багатство довкілля.

Постійним джерелом світла для людини є Сонце – жовта зірка-карлик. У неї яскравий та багатий спектр. Завдяки їй навколишній світ сприймається нами як щось багатобарвне. І якщо б раптом Сонце охолотло до температури вогнища, перетворившись на зірку типу червоного гіганта, то навколишні предмети здавались би зовсім іншими. Блакитні, сині, фіолетові предмети стали б оцінюватися спостерігачем як сірі та чорні. Звичайно, якщо у такому випадку було б кому розглядати довкілля. Домінуючою барвою навколишнього середовища в такому випадку був би червоний колір.

Сонячне проміння освітлює різноманітні предмети, які оточують людину. Відчуття кольору виникає у індивіда в залежності від того, як проміння поглинається чи відбивається поверхнею об'єкта. Саме тому, що сніг відбиває майже все падаюче на нього проміння, він сприймається як білий. Асфальт тротуару сірий, оскільки переважну більшість електромагнітних хвиль він поглинає. Чорноземом майже все світло поглинається, внаслідок чого його поверхня для спостерігача є чорною. Червоним називається той предмет, який поглинає середні, короткі та ультракороткі хвилі, а розсіює електромагнітне випромінювання з найбільшою довжиною хвилі. Фіолетові, сині, блакитні, зелені барви властиві об'єктам, поверхня котрих відбиває хвилі з найменшою довжиною.

Після досліджень Ньютон *спектральні кольори, тобто представлені спектром сонячного світла, традиційно називаються хроматичними* (від грец. хроматикос – “забарвлений”, “кольоровий”). *Сірий, білий та чорний кольори отримали назву ахроматичних* (від грец. хроматикос та префікса а, що означає відсутність, заперечення, тобто “знебарвлений”, “не кольоровий”). На необхідність аналізу ахроматичних кольорів вказав німецький художник, графік і теоретик мистецтва кінця XVIII – початку XIX століття Філіп Отто Рунге. Він створив просторову, трьохвимірну модель поєднання кольорів. Це куля з затемненою та освітленою половинами. Вона виникла через поєднання хроматичного круга з чорно-білою координатою.

Основними кольорами в сонячному спектрі є *зелений, синьо-фіолетовий та червоний*. Їх оптичне змішування, тобто просторове поєднання, дає всі інші варіанти барв, які вважаються неосновними. Тобто, неосновними є кольори, що є похідними від інших. Наприклад, розмішуючи поряд зелений колір та оранжевий, отримуємо жовтий, а внаслідок поєднання червоного і зеленого кольорів виникне сіра або біла барва. Комбінація оранжевого і фіолетового дає темно-рожевий колір, а поєднання червоного та фіолетового-пурпуровий.

Спектральний колірний ряд, який ще іноді називають “*райдужним кругом*”, “*хроматичним кругом*” або “*спектральним кругом*”, використовується передусім в оптиці. Традиція розміщення спектральних кольорів не смужкою, як це зробив Ньютон, а кругом, побутує з 1735 року. Хроматичний круг класифікує кольори світлових потоків із фізичного аспекту – за довжиною електромагнітних хвиль.

Рис. Колірний ряд Ньютон

Рис. Колірний ряд Гете

У дизайні, крім нього, широке застосування має й інший колірний ряд, запропонований німецьким мислителем XVIII – початку XIX століття Іоганном Вольфгангом Гете. Це *колористичний круг*. У ньому основними кольорами є червона, жовта і синя барви, а неосновними – оранжева, зелена та фіолетова. Неосновні кольори виникають через механічне змішування двох основних, між якими вони знаходяться: зелений – жовтої і синьої, фіолетовий – синьої та червоної, оранжевий – жовтої і червоної фарби.

У XIX – на початку XX століть поглиблення знань про колір передусім відбувалося завдяки працям німецького фізика, фізіолога та психолога Германа Людвіга Фердинанда Гельмгольца і німецького фізіолога Евальда Геринга. У їх дослідженнях по-різному здійснювався поділ хроматичних кольорів на основні і неосновні.

Г.Л.Ф. Гельмгольцем була запропонована трьохкомпонентна структура кольороутворення. Він вважав, що людське око має тільки три різновиди фоторецепторів, якими сприймаються червона, жовта і синя барви. Його теорія кольорового бачення підводила фізіологічне підґрунтя для думки Гете про основні та неосновні кольори.

На противагу йому в 1874 році Е. Герингом була створена чотирьохкомпонентна система кольору. У ній виділялись чотири основні хроматичні барви – червона, жовта, зелена та синя, оскільки людині притаманні три канали сприйняття кольору: червоно-зелений, жовто-синій і чорно-білий.

Сучасні наукові дослідження засвідчили правоту поглядів кожного вченого. Фоторецептори ока сприймають, як виявилось, кольори за системою Ге-

льмгольца, а їх сприйняття в мозкові людини відбувається за трьома “опонентними хроматичними осями”, як стверджував Геринг.

Основи сучасної систематизації кольору були закладені працями німецького фізика, хіміка і філософа Вільгельма Фрідріха Освальда. Ним запропоновано для класифікації барв використовувати фігуру у вигляді подвійного конуса. У ньому основу складають чисті – хроматичні, кольори: червоний, жовтий, зелений та синій, а вертикальну – ахроматичні барви: чорна, сіра і біла. У колірному крузі Освальда виділено такі кольори: лимонно-жовтий, жовтий, золотисто-жовтий, жовто-оранжевий, червоно-оранжевий, кіноварно-червоний, червоний, кармінно-червоний, пурпурово-червоний, пурпурово-фіолетовий, фіолетовий, синьо-фіолетовий, синювато-фіолетовий, ультрамариновий, середньо-синій, синій, волошково-синій, бірюзовий, морської хвилі, смарагдово-жовтий, синьо-зелений, середньо-зелений, хлорофіловий, жовто-зелений.

У дещо зміненому вигляді фігура Освальда була прийнята в 1931 році Міжнародною Радою з освітлення під назвою “колірного тіла”. Це дало можливість спеціалістам різних галузей: науки, мистецтва, техніки, промисловості, користуватись єдиною загальноприйнятою системою класифікації кольорів.

Усі спектральні кольори вважаються чистими. Вони яскраві та насичені за забарвленням. При змішуванні фарб, коли дотримується пропорція 1:1, буде також отримано чистий неосновний колір або тон (від лат. *tonus* – “звук”, що походить від грец. *тонос* – “натяг”, “напруження”). При інших пропорціях виникають різні відтінки, іншими словами напівтони, кольору. **Напівтоном** називається відтінок кольору, котрий поєднує в собі якості декількох кольорів. Наприклад, індиго, ліловий, пурпуровий є напівтонами. **Тон** – це якість кольору, завдяки якому він відрізняється від іншого, наприклад, червоний від зеленого.

Кольорова сприйнятливість, тобто здатність розрізняти кольори, у людей досить різна. Вона залежить як від вроджених задатків, так і багатьох інших чинників. Відомо, що постійне спілкування з творами мистецтва, заняття живописом, фотографією і подібним розвивають здатність розширеного колористичного сприйняття. Живопис, дизайн, декоративно-прикладне мистецтво вимагають розвинутого чуття форми, пропорцій, кольору предметів. Око художника, наприклад, розрізняє відмінності пропорційності об'єкта, котрі рівні 1/60–1/150 його величини. Наскільки тонкими можуть бути кольорові відчуття професійного митця можна зрозуміти за таким прикладом. У мозаїчних римських майстернях античного періоду створювалась смальта, тобто непрозоре скло, яке використовують для створення мозаїки, 20000 відтінків. Особливою тренуваністю сприйняття кольору вирізняються люди, які за професією мають оцінювати колористичні характеристики предметів. Наприклад, досвідчені сталевари за відтінками розплавленої сталі досить чітко зазначають її температуру і наявність домішок. Висока кольорова чутливість розвивається у малярів, поліграфістів, модельєрів, хіміків тощо. Фарбувальниками тканин зазначаються до 60 відтінків чорного кольору, тоді як пересічна людина зможе

розрізнити не більше десятка різновидів чорної барви. Умови життя теж відіграють роль у колористичній “тренованості” ока. Народами Крайньої Півночі вживається, наприклад, більше 10 слів для характеристики насту, злежалого снігу, за його відтінками. Саме за кольором оцінюється його товщина, щільність і температурний режим.

2. Феномен ахроматизації кольорів. Доповнюючі кольори. Кольоровий контраст. Колірне сімейство

Колірний ряд І.В. Гете ґрунтується на забарвленості кольорів як наслідку механічного змішування фарб. Однак результати механічного та оптичного поєднання кольорів не завжди однакові. Змішування, наприклад, жовтої та синьої фарби дає зелений колір. А от при просторовому поєднанні цих барв виникне явище ахроматизації. Ахроматизація – це знищення властивої хроматичним кольорам забарвленості і набуття ними сірого чи білого кольору. При суміжному просторовому розміщенні цих барв людина сприйматиме предмет сірим або білим у залежності від площі жовтої і синьої поверхонь та його віддаленості від спостерігача.

Для кожного хроматичного кольору існує інший, оптичне поєднання яких призводить до їх ахроматизації. Кольори, які втрачають при поєднанні між собою притаманне їм забарвлення, називаються доповнюючими або додатковими. Так, якщо розмістити поряд червону та зелену цятки і подивитися на них здалеку, то вони здаватимуться сірими. Оранжевий і блакитний, блакитно-зелений і червоний, блакитний та жовтогарячий, синій і жовтий, зеленувато-жовтий та фіолетовий, зелений і пурпуровий, лимонно-жовтий і ультрамаринно-синій є комбінаціями доповнюючих кольорів.

У колористичному крузі доповнюючими вважаються кольори, що протилежні один одному: жовтий і фіолетовий, синій та оранжевий, червоний і зелений. При їх змішуванні в однакових пропорціях отримується сірий колір. При різнопропорційному поєднанні знижується інтенсивність барви, виникає її сіруватий відтінок. Наприклад, поєднання оранжевого і синього дає кольори: кофе з молоком, королівський синій, волошково-голубий, оранжево-червоний. Змішування жовтого та фіолетового спричиняє появу фіалково-синього, бурачкового, темно-рожевого, гірчичного кольору, кольорів верблюжої шерсті та ясного жовтка. При поєднанні червоного і зеленого виникають темно-червоний, горіхово-коричневий, кофейно-коричневий, нуга-коричневий, оливково-зелений, мохово-зелений, хвойно-зелений кольори.

Особливістю доповнюючих кольорів є те, що при розміщенні поряд вони підсилюють один одного, і тому здаються більш яскравими. Їх композиції викликають у споглядаючого внутрішню напругу. Особливо, якщо це чисті кольори. Тому комбінації чистих барв, наприклад, краще не використовувати при декоруванні офісу, торгової площі чи жилого приміщення. Але вони будуть доречними в рекламному дизайні чи при створенні дитячого одягу. Однак при

використанні інтенсивних, чистих доповнюючих кольорів треба дотримуватись деяких правил:

- інтенсивні тони (особливо теплі – червоний і жовтий) можна застосовувати тільки для нанесення на невеликі за площею поверхні, щоб не викликати роздратування у людини, котра буде їх розглядати;
- жовта і фіолетова барви мають займати по відношенню одна до одної площу у пропорції 1:3;
- при комбінації синього та оранжевого кольорів необхідно дотримуватись відношення 2:1;
- оптимальне поєднання червоного та зеленого тонів – 1:1;
- використання декількох комбінацій із чистими доповнюючими кольорами може порушити колористичний баланс, тому подібних поєднань барв у дизайні бажано уникати;
- людина стомлюється від споглядання інтенсивних доповнюючих комбінацій і не може довго їх розглядати, тому їх треба обережно застосовувати, наприклад, ними краще не фарбувати стіни та стелю приміщення.

Більш популярними у дизайні є комбінації з неінтенсивними доповнюючими кольорами. Вони менше підсилюють один одного, і тому є більш припадними для людини. Так при пофарбуванні стін перевагу слід надавати теплим пастельним тонам і напівтонам. Найбільш поширеною нині є комбінація пастельних червоного і зеленого кольорів. Найчастіше її застосовують у дизайні інтер'єру та реклами.

Однак використання доповнюючих кольорів завжди вимагає певної обачності, врахування нетотожності механічного та оптичного поєднання різноманітних барв. Особливо, коли потрібно створити рекламний макет засобами комп'ютерної графіки, що згодом буде поліграфічно відтворюватись, або коли треба декорувати приміщення чи розробити нову модель тканини. Як приклад, наведемо такий випадок. Одна іноземна фірма замовила текстильникам декілька партій тканин і відмовилась згодом їх прийняти. Було замовлено тканину: з чорним візерунком на фіолетовому тлі, чорним – на червоному, чорним – на блакитному. Судовий позов замовника було відхилено, хоча в реалізацію товар не поступив ось із якої причини. На червоному полі чорний візерунок видавався блакитно-зеленкуватим, жовтуватим він був на фіолетовому тлі, а на блакитному справляв враження жовтогарячого. Причиною цього стало явище одночасного кольорового контрасту. Чорний колір під впливом барви поля тканини набував відтінку кольору, доповнюючого тон фону. Фірма-замовник не врахувала властивості доповнюючих кольорів при замовленні барвників тканини.

Контраст кольорів (від франц. *contraste* – “протилежність”) є підсиленням інтенсивності, насиченості їх забарвлення при просторовому суміжному розміщенні. Це явище ґрунтується на фізіологічних основах зору людини та фізико-оптичних властивостях барв.

Коли два доповнюючі кольори знаходяться поряд, то вони стають яскравішими. Так, червоний квадрат буде більш яскравим на зеленому фоні, ніж на

жовтому, оскільки зелена барва для нього є доповнюючою. Вона підсилить його інтенсивність. Або якщо невеликий за площею візерунок ахроматичного кольору розташувати на певному кольоровому тлі, то ним набудеться відтінок, котрий наближатиметься до доповнюючого тону цього фону. Наприклад, сірий квадрат, розміщений на червоному аркуші паперу, здаватиметься зеленим, на синьому – жовтим, на зеленому він, немов би, почервоніє. Подібне явище називається *одночасним контрастом кольорів*.

Особливо він проявляється при значній площі фону по відношенню до вкраплення доповнюючого чи ахроматичного кольору. Чим більшою вона буде, тим сильніше барва фону впливатиме на кольорову поверхню вкраплення. Подібний ефект спостерігатиметься і тоді, коли кольорова поверхня оточена фоном, схожим до неї за світлістю.

Існує також явище *послідовного кольорового контрасту*. Подивимось деякий час на негатив фотографії, а потім на стіну. Там побачимо протилежну за забарвленням фігуру. Або ж візьмемо аркуші синього та білого паперу. Якщо протягом 20–30 секунд пильно дивитися в центр першого і згодом перевести погляд на інший, то папір здаватиметься не білим, а оранжевим. Червона поверхня буде в такому випадку сприйматися як смарагдово-зелена.

Кожного разу після розглядання однотонної кольорової фігури на білому тлі виникає її послідовний негативний образ. **Колір, що виникає внаслідок послідовного кольорового контрасту при спогляданні якоїсь барви, є контрастним по відношенню до неї.** Контрастні пари при їх суміжному поєднанні підсилюють інтенсивність один одного.

Зорове відчуття, що залишається від подразника, котрий перестав діяти на глядача, називається його послідовним образом. Ним є, наприклад, світлове коло, якщо в темряві покрити ліхтариком. Послідовний образ, який за кольором чи світлістю відповідає подразнику, є позитивним. У випадку протилежності подразнику, він сприйматиметься як негативний. Таке явище зумовлюється тим, що зорове відчуття ще деякий час продовжує існувати по тому, як подразник перестав діяти на людину. Так однотонно забарвлена поверхня предмета скраю здається світлішою, коли розташована поряд із темною, і навпаки. Це явище отримало назву *крайового контрасту*. Він особливо посилюється при розсіяному освітленні предмета.

Крім контрастних, розрізняються також **близькі або споріднені кольори – барви, які в колористичному крузі розміщуються поряд.** Між собою спорідненими є кольори: синій і зелений, синій та фіолетовий, фіолетовий і червоний, червоний та оранжевий, оранжевий і жовтий.

Колористичний круг утримує декілька груп споріднених барв: жовто-червону, жовто-зелену, синьо-червону та синьо-зелену. Це чотири кольорові сімейства. **Колірним сімейством вважається низка споріднених кольорів.** Так зелений, синій, фіолетовий – це елементи одного сімейства кольорів. Їх поєднання принагідні для людини, викликають у неї позитивні емоційно-почуттєві стани, заспокоюють її. Ще більш приємними й вишуканими є гама споріднених напівтонів (відтінків кольору), наприклад, червоно-фіолетового і

синьо-фіолетового, оранжево-червоного та жовто-червоного тощо. У живописі та дизайні низку гармонійно пов'язаних відтінків кольору називають **кольорою гамою** (від грец. гама – “суміш”).

Поєднання близьких тонів і напівтонів є гармонійним, тому його широко використовують в оздобленні одягу, декоруванні інтер'єру та рекламі.

Важливими фізико-естетичними властивостями кожного кольору є його насиченість та світлість. **Ступінь інтенсивності кольору без домішок ахроматичних барв називається його насиченістю.** Іншими словами, це ступінь відмінності певного кольору від сірого, котрий однаковий йому за інтенсивністю.

Насиченими є спектральні кольори, вони дуже яскраві та інтенсивні. Але насиченість жовтої, зеленої, блакитної барв є меншою, ніж у червоної, синьої та фіолетової. Чисті кольори, отримані через змішування барв у пропорції 1:1, теж завжди насичені. Тому їх необхідно завжди обережно використовувати. Пофарбований чистою барвою предмет зразу привертає увагу і не викликає, як правило, позитивного реагування у дорослої людини. Наприклад, створений на такій основі інтер'єр не дає відчуття затишності. Він може, навіть, викликати стан тривоги, дискомфорту, відрази у людини, котра змушена тривало в ньому перебувати. Більш принагідними в житловому інтер'єрі вважаються кольорові комбінації, зроблені на основі домінування ахроматичних чи доповнюючих кольорів.

Оптична світлість є здатністю поверхні об'єкта переважно відбивати частину падаючого на неї світла, а колористична світлість – це ступінь освітлення фарби білим кольором або затемнення чорним. Освітлюється тон за допомогою білої барви. Так сірий колір є поступовим послабленням білого чорним. У ньому можуть біти різні відтінки внаслідок різної кількості білої домішки: світло-сірий, середньо-сірий, темно-сірий. А рожева барва є освітленою червоною. При додаванні до синьої фарби білила отримується блакитний колір, до фіолетового – бузковий.

Сильно освітлений білим тон або напівтон називається світлим. Найбільш освітленими є пастельні барви – бліді і майже білі. Звичайно, не існує різкої межі між звичайним світлим і пастельним тоном. Колористичне сприйняття має суто індивідуальний характер. Для однієї людини вже ванільно-жовтий тон є пастельним, а для іншої таким буде лише хризантемно-жовтий.

Колір можна змінити, зробивши його більш насиченим і менш яскравим, завдяки затемненню чорним кольором. **Отриманий внаслідок додавання чорної барви колір називається темним тоном.** Наприклад, завдяки змішуванню з чорним оранжевого кольору отримується коричневий, поєднання його із зеленим дає темно-зелений тон, а додавання до червоного утворює темно-червоний колір. Усе це темні тони.

У дизайні колір відіграє роль провідного елемента при художньому конструюванні, художньому моделюванні, модернізації, стилізації чи декоруванні будь-якої предметної рукотворної форми. Дизайнер найчастіше використовує вже наявні предметні форми, котрі він покликаний естетично облагоро-

дити. Як правило, він ними маніпулює, надаючи певного просторового положення чи якогось забарвлення. У дизайні при появі нового, оригінального стилістичного рішення готової предметної форми чи творенні докорінно нової фахівець, в основному, має справу не з їх механічним, а з оптично-просторовим колористичним рішенням.

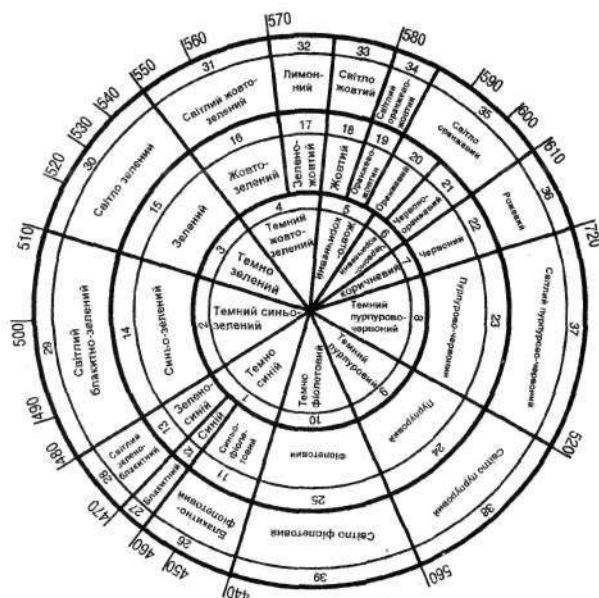

Рис. Колірний круг

3. Специфіка емоційно-почуттєвого сприйняття кольору. Колорит та його різновиди

У кожної людини будь-який колір завжди асоціюється з чимось приємним чи неприємним. Різні кольори неоднаково сприймаються нею і формують різний настрій. За емоційно-почуттєвим впливом кольори поділяють на "теплі" та "холодні", "тяжкі" і "легкі", "тривожні" та "заспокійливі".

Теплими називаються червона, оранжева, жовта, зелено-жовта барви, а холодними – синьо-зелена, блакитна, синя та фіолетова. Перші з них у людини викликають відчуття тепла, а інші – прохолоди. Теплий колір її збуджує, активізує, підвищує працездатність. Холодний, навпаки, заспокоює, розслабляє, іноді, навіть, пригнічує. Ступінь впливу певного кольору залежить насамперед від площі кольорової поверхні. Він тим сильніше впливає на людину, чим більшою є загальна площа барви.

Як ілюстрацію можливостей психологічного впливу кольору наведемо такий приклад. Після того, як у Лондоні сумнозвісний міст "самогубців" – Блек-

фраерс Брідж, перефарбували у зелений колір, кількість суїцидів на ньому зменшилась більше, ніж на третину.

За ступенем психофізіологічного реагування людини розрізняють тяжкі та легкі кольори. Тяжкими називаються барви, які справляють враження масивності та важкості предметам, які ними пофарбовані, а легкими – ті, що викликають думку про легкість і тендітність предметів. На одному підприємстві декільком групам робітників запропонували переносити різнокольорові ящики. Їх вага була однаковою. Однак різне забарвлення тари викликало неоднаковий ступінь втоми у працівників. Чорні та коричневі ящики були "важкими" для людини, на відміну від білих і жовтих, і тому більше стомлювали. Ще на одному заводі довелося фарбувати деталі у світло-сірий колір, оскільки робітники скаржилися на стан здоров'я. Традиційне темно-синє і темно-сіре забарвлення деталей спричиняло біль у спині. Вага деталей не змінилась після зміни їх кольору, а от скарг працівників більше не було.

Для людини передусім тривожними є червоний, оранжевий, чорний, коричневий кольори, а також контрастні колірні комбінації. Так поєднання червоного та білого кольорів у забарвленні декору "швидкої допомоги" вирізняє її на тлі інших машин. Оранжеве забарвлення одягу робітників дорожньої технічної служби, особливо в поєднанні з чорним кольором, привертає сильну увагу до них водіїв транспортних засобів, зменшуючи ступінь ризику наїзду на людину. Комбінації червоного та чорного, білого і чорного, оранжевого та синього, зеленого і червоного є тривожними. Вони викликають у людини занепокоєння, привертають її увагу, тримають у напруженні.

Заспокійливими є передусім зелений, блакитний, синій тони та пастельні кольори. Саме тому в школах нині використовуються маслинно-зелені, а не чорні шкільні дошки. Біла та сіра барви оцінюються як нейтральні.

Проте, подібний поділ є досить умовним. Якщо в інтер'єрі помешкання, наприклад, використати тільки зелений колір, то це загострить людський слух. Людина почуватиметься незатишно, неспокійно, тривожно. А поєднання декількох кольорів у одній композиції завжди викликає складні реагування та асоціації у глядача чи спостерігача.

Кожен колір по-своєму впливає на емоційно-почуттєву сферу людини, викликає різні фізіологічні реагування, неоднаково нею психологічно оцінюється.

Червоний викликає відчуття тепла, прилив енергії. Він активізує, але досить швидко викликає втому. Це агресивний, динамічний, життєстверджуючий, емоційний, але неврівноважений колір. Його бажано уникати при стресі, роздратуванні або при схильності до гіпертонії, гіперфункції залоз внутрішньої секреції. Він підвищує артеріальний тиск, прискорює ритм дихання і роботу серця, посилює м'язовий тонус та виділення залоз внутрішньої секреції.

Рожевий психологічно сприймається як теплий, радісний, оптимістичний колір. Він багато в чому схожий із червоним, але є більш романтичним,

вишуканим, благородним, заспокійливим. У залежності від відтінку, може сприятися і як інфантильний (світло-рожевий), і як пристрасний (барва флоксів чи колір граната). Багато його відтінків (особливо пастельні) нейтралізують чи зменшують агресивність людини. Але слід пам'ятати про його спроможність викликати помітну слабкість м'язів при тривалому перебуванні в приміщенні, в якому ця барва є домінуючою.

Оранжевий – це теплий, життєрадісний, дещо легковажний та екстравагантний колір. Він через випромінювання потужної енергії (якщо це інтенсивний відтінок) може стомлювати або дратувати, або ж викликати прилив сил (пастельні відтінки). Цей колір активізує людину. Наприклад, пастельні або приглушені його відтінки (абрикосовий, персиковий, ванільний, пісочний тощо) широко застосовуються при створенні загального колориту будь-якого інтер'єру, оскільки роблять приміщення затишним, теплим, навіюють спогади про дитинство. Цей колір сприяє загалом гарному настрою людини, сприймається найчастіше як святковий і радісний.

Коричневий сприймається як теплий, заспокійливий, затишний, надійний, але не дуже вишуканий і дещо “заземлений” колір. Різні відтінки кольору можуть викликати різні враження: пишності, урочистості, розкішності, мрійливості, буденності. Так темно-коричневий колір викликає враження чогось простого, невибагливого, буденного. А відтінок “кава з молоком”, навпаки, вважається вишуканим та елегантним.

Жовтий створює гарний, радісний настрій, стимулює зір, нервову систему, посилює кровообіг, оздоровлює печінку, жовчний міхур, шлунок. Це життєрадісний, свіжий, активізуючий, імпульсивний, хвилюючий колір. Однак його інтенсивні відтінки можуть стомлювати, викликати занепокоєння. Значно приємнішими для людини є споглядання світлих або приглушених різновидів цієї барви.

Зелений колір асоціюється з лісом, травою, зеленню. Заспокійливо діє на нервову систему людини, тому вважається цілющим і животворним. При перевтомі, стресі, тривозі він розслабляє, надає душевної рівноваги, допомагає долати невпевненість і адаптуватися до нових обставин, стимулює творче мислення. Він сприяє зниженню кров'яного тиску. Під його впливом у людини загострюється слух. Градація відтінків цього кольору дуже багата. У залежності від відтінку він виглядає і сприймається по-різному. Салатний, жовто-оливковий, липово-зелений оцінюються як теплі, привітні, легкі напівтони. Хвойний та оливковий вважаються теплими, неясковими, світло насиченими, інтимними. М'ятний, смарагдово-зелений і синьо-зелений кольори – це холодні, стримані, ніжні відтінки. Темно-зелений, блакитно-зелений, малахітовий та бірюзовий трактуються холодними, інтенсивними, яскравими, відстороненими. У поєднанні з іншими кольорами зелений тон викликає ще більш складні психологічні реакції. У композиції з холодними тонами він справляє враження елегантного, але холодного і безкомпромісного. Зелений тон у поєднанні з теплими кольорами та їх відтінками, навпаки, сприймається як теплий і заспокійливий, асоціюється з тривкістю, респектабельністю, викликає довіру через свою привітність, покращує настрій, звеселяє.

Таблиця

Колір як елемент дизайну

Колір	Насиченість	Світлість	Вага	Об'єм	Температура	Відстань	Рух
1	2	3	4	5	6	7	8
Білий	Слабо насичений	Дуже світлий	Легкий	Збільшує	Прохолодний	Близький	Невизначений
Сірий	Середньо насичений	Затемнений	Невизначений	Нейтральний	Холодний	Віддалений	Статичний
Чорний	Сильно насичений	Дуже темний	Важкий	Зменшує	Холодний	Далекий	Завмерлий
Червоний	Насичений	Яскравий	Важкий	Збільшує в ширину	Гарячий	Дуже близький	Активний
Рожевий	Слабо насичений	Світлий	Легкий	Мінливий	Теплий	Наближений	Рухливий
Оранжевий	Мало насичений	Дуже яскравий	Легкий	Мінливий	Теплий	Близький	Рухливий

1	2	3	4	5	6	7	8
Коричневий	Насичений	Темний	Важкий	Нейтральний	Теплий	Дуже близький	Статичний застиглий
Жовтий	Слабо насичений	Яскравий	Легкий	Дещо збільшує	Теплий	Наближується	Рухливий
Зелений	Насичений	Середньо яскравий, закрайовий, спокійливий	Невизначений	Нейтральний	Нейтральний	Нейтральний	Інертний
Блакитний	Слабонасичений	Блідий	Легкий і повітряний	Невизначений	Прохолодний	Віддається	Пасивний, спокійний
Синій	Сильно насичений	Темний	Важкий	Зменшує у ширину	Дуже холодний	Далекий	Застиглий
Фіолетовий	Насичений	Затемнений	Важкий	Зменшує	Холодний	Далекий	Спокійний

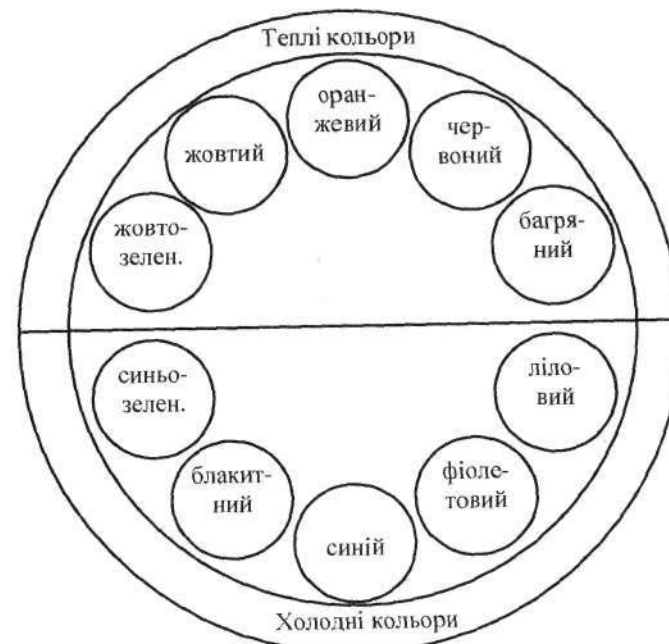

Рис. Теплі та холодні тони

Блакитний колір теж заспокоює нервову систему людини, викликає відчуття спокою, комфорту, а темно-блакитний та зелено-блакитний – відчуття безпеки. Він, навіть, сприяє зниженню температури хворого, тому вважається цілющим і лікувальним. Ця барва більше за зелену посилює працездатність людини, знижує у неї кров'яний тиск та послабляє м'язовий тонус. Вона буде корисною для споглядання людям із збудливою нервовою системою. Цей колір прохолодний, пасивний, елегантний, свіжий, стриманий, заспокійливий. Вважається кольором інтелектуалів, потаємних, поважних, обережних, котрі цінують гармонію, надійність і красу.

Синій сприймається як "колір мудрості". Він асоціюється з небом чи поверхнею води. Це спокійний, холодний, надійний, консервативний, авторитарний (інтенсивний відтінок), ліричний (пастельний відтінок), врівноважений тон. Він заспокоює та розслабляє нервову систему, м'язи, послаблює обмінні процеси людського організму.

Фіолетовий колір сприймається більшістю людей як дивакуватий, творчий, дещо сумний, холодний і урочистий колір. У залежності від відтінку викликає різне враження: баклажановий і сливовий заспокоюють; бузковий хвилює, викликає, як чуттєвий відтінок, романтичний настрій; інтенсивний фіоле-

товий збуджує; темно-фіолетовий сприймається як інтелектуальний колір, який навіює філософські роздуми. Але слід пам'ятати, що людину в стані перевтоми стресу фіолетова барва, особливо темна, сильно пригнічує.

Сірий колір сприймається як прохолодний, врівноважений, нейтральний серйозний, діловий, пасивний і дещо "нудний".

Чорний колір оцінюється найчастіше як діловий, суворий, серйозний урочистий, вишуканий, дещо загадковий, зверхній та похмурий.

Білий усіх відтінків (невідбіленого полотна, молочно-білий, білосніжний, слонової кістки тощо) сприймається як світлий, ясний, свіжий, чистий, урочистий колір. Він знижує кров'яний тиск, заспокоїливо діє на людський організм.

Людиною досить рідко вживається тільки одна барва при створенні якоїсь предметної форми. Використані в картині, архітектурній споруді, інтер'єрі, одязі, макіяжі і тому подібному кольори у своїй єдності складають їх колорит. **Колорит** – це загальне співвідношення усіх кольорів, котрі входять у певну композицію. Він визначається домінуючими барвами споріднених кольорів та відтінків. *За враженнями, які виникають у людини, він може бути:*

- **холодним** (домінують синій, зелений, фіолетовий, чорний кольори) або **теплим** (переважають червоний, жовтий, оранжевий кольори);

- **темним** (коричневий, чорний, шоколадний, темно-зелений, синьо-фіолетовий, рубіново-червоний) або **світлим** (білий, жовтий, рожевий, голубий, м'ятно-зелений, димчасто-коричневий, сірий);

- **середнім** (жовтий, жовто-зелений), **спокійним** (білий, голубий, зелений, бузковий, м'ятно-зелений, світло-брунатний, сірий, рожевий, жовтий) або **напруженим** (чорний, червоний, оранжевий, сонячно-жовтий, темно-коричневий).

Напружений колорит формують контрастні кольори та їх відтінки. Напруженими є комбінації білого і червоного, червоного та чорного, жовтого і чорного, оранжевого та чорного кольорів. Такі поєднання викликають у людини тривогу, занепокоєння, напруженість, іноді внутрішній дискомфорт. Їх не бажано застосовувати, наприклад, при декоруванні приміщень, у яких людина має відпочивати, лікуватись, відчувати себе розслаблено, романтично, ностальгічно. Спокійний колорит одягу жінки завжди вважався особливо елегантним як у діловому, так і в святковому костюмі. Але у вечірній сукні надається перевага темному забарвленню. Холодний колорит рекламного плаката, наприклад, не завжди сприятиме його зацікавленому спогляданню.

За яскравістю, ступенем насиченості розрізняють колорит:

- **яскравий** (сонячно-жовтому кольору, наприклад, властива значна яскравість, тому помешкання, в якому домінуючою буде саме ця барва, матиме яскравий колорит);

- **стриманий** (так кремово-жовте забарвлення стін кімнати надасть їй стриманого колориту);

- **блідий** (хризантемно-жовта барва вважається пастельною, сформований на її основі колорит приміщення буде блідим).

У дизайні колориту предмета, помешкання, експозиції або що приділяється велика увага. Особливе значення він має при виробництві і рекламуванні товарів в умовах насиченості ними ринку. Колір виступає важливим чинником, який впливає на вибір товару споживачем. Компанія "Проктер енд гембл" нині є одним із лідерів виробництва пральних засобів. Успіх її продукції обумовлений передусім тим, що з 50-х років у пральні порошки домішуються хімікалії, які відбивають світло. Навіть після багаторазового полоскання "оптичний освітлювач" залишається на тканині, внаслідок чого вона здається яскравішою. Споживачем така білизна сприймається як дуже чиста, хоча очищається і коштається вона, як й при застосуванні будь-яких інших пральних засобів.

4. Національно-культурна інтерпретація кольору. Сучасний символізм кольору

Сприйняття кольору ґрунтується не тільки на оптико-фізичних та фізіолого-психологічних засадах. Естетична цінність, значення того чи іншого кольору в людському житті тісно пов'язане з наявною культурною традицією, котра склалась у певного етносу, нації чи групи націй певного регіону. Геральдичні і теологічні символи, легенди, поетичні метафори, психолого-емоційні та естетичні оцінки, національно-культурні стереотипи і подібне формують у своїй єдності символіку кольору. Її підґрунтя складають асоціації, які виникають у людини, яка належить до певного національно-культурного середовища. Трактування кольорів та асоціації, котрі вони викликають, досить відмінні у представників різних рас, націй і культур.

Білий колір для багатьох народів символізує добро, чистоту, мир, світло, цнотливість, святенність, правду. Білий одяг брахманів Індії є ознакою їх особливих знань, втаємничення в таїну буття. Білим був і колір вбрання жерців бога Озіріса в Давньому Єгипті. Це колір одягу священнослужителів культу бога Зевса в Давній Греції за часів античності. Жриці богині Вести – охоронниці домашнього вогнища, мали служити їй 30 років, не одружуючись. Вони теж носили білий одяг, що символізував їх цноту. У біле вдягалися священнослужителі кельтських племен – друїди. Християнство символом Матері Божої – Діви Марії, обрало лілію саме цього кольору. З XVI століття повсякденний одяг римського папи має теж біле забарвлення на знак його святості, моральної чистоти і правдивості. Християнські священики одягаються в біле при посвяті храму. Жриці африканських племен при жертвоприношенні чи при здійсненні релігійно-магічних обрядів також одягають білий одяг. Представники багатьох африканських, австралійських, індіанських "примітивних" народів як охоронний символ, оберіг від лихого і недоброго, використовують білу фарбу, розмальовуючи нею обличчя та тіло. У слов'ян біле асоціюється зі світлом та чистотою. Народитися – це "побачити білий світ". Чиста, охайна оселя для української господині – гарно вибілена. Білий колір часто є символом миру та добрих намірів. Дуже давнім звичаєм, котрий сягає глибини віків, є вивішування білого прапора на знак перемир'я або капітуляції.

Для багатьох індоєвропейських народів біла барва символізує святеність або недоторканість тварини. Для кельтів, германців, римлян нею був білий кінь. Римському полководцю, наприклад, на знак поваги до нього за його військові заслуги надавалась особлива честь – церемонія тріумфального в'їзду у "Вічне" місто. Коні його запряжки у цей час були білими. У давній Греції в жертву Олімпійським богам приносили виключно білих тварин: биків, овець і подібне. У країнах Південно-Східної Азії священним вважають білого слона.

Часто білий колір асоціюється з красою, щастям, радістю та добром. Для греків античності краса бога чи богині пов'язувалась з білим тілом, лицем тощо. Епітет Гери, наприклад, "білорука", Афродіти – "молочна". Для українця дівчинонька білолиця теж носій краси. Мешканці Африканського континенту дівчину з більш світлою шкірою вважають красивішою і привабливішою за інших. Таким молодим юнкам шлюбного віку завжди надається перевага, з ними охоче шлюбуються. Магічну практику, котра покликана допомагати людині, охороняти її, здавна називають білою магією, на противагу від чорної, яка несе зло, недуги, лихо. В уявленні багатьох народів світу боги, які допомагають людям називаються "білими". Згадаймо хоча б Білобога західних слов'ян. Або давньогрецьких богинь людської долі Парок. Коли вони плели білі нитки життя людини, тобто приносили їй щастя, їх називали "білими сестрами". У багатьох африканських народів добру, привітну людину називають людиною з "білим животом".

Поряд із цим фіксується символічне ототожнення білого кольору з сумом, скорботою, смертю, потойбічним життям. Така традиція відслідковується передусім у народів Сходу. Так, в Китаї, Японії, Індії його вважають кольором скорботи за небіжчиком. У цих країнах на знак жалоби одягають одяг з невідбіленого полотна. Китайці, вбираючись в таке вбрання вважають, що померлого в потойбічному житті чекає щастя та добробут. Для них біла барва є власне символом радості за людину, котра вмерла. Адже їй в іншому світі буде добре, краще, ніж у земному житті. Сарі індуски-вдови має біти білим.

У європейських народів теж фіксується подібна традиція. За переказами, на тризни за померлими слов'яни одягалися виключно в білий одяг, прикрашений тільки білою вишивкою. До XIII–XVI століття у багатьох країнах Європи королева, котра пережила свого чоловіка, змушена була завжди одягатися у біле вбрання. Англійський король Генріх VIII на знак суму за страченою ним дружиною Анною Болейн одягнувся у білий одяг. Покійників часто і на сьогодні замотують у білий саван. Цей звичай зафіксовано з часів Гомера. Давньогрецький історик Плутарх спробував його пояснити ось як: це робиться для того, щоб душа померлого могла полишити тіло світлою та чистою. Можливо, в ньому знаходимо відголос давніх магічних обрядів, зміст яких призабувся.

У африканців широко побутує думка, що люди перед тим, як "прийти" в цей світ, жили на небі. Там вони були білими. На небі всі істоти є білими за забарвленням. Тому білий колір є символом потойбічного життя, його використовують у культі шанування предків. Їм у жертву приносять білих тварин, білу просяну муку, розчинену у воді, білі розтовчені горіхи коли. Можливо,

саме тому у багатьох народів світу привидів зображують білими створіннями, подібними на марево. Часто "примітивні" народи розмальовують тіло чи обличчя білою фарбою, щоб померлий чи злі істоти вважали їх теж "духами".

Також білий колір асоціюється з боягузством. Мабуть, тому що перелякана людина набуває своєрідних зовнішніх ознак – блідне. Вона, як кажуть українці, "стає білою, наче сніг". Згадаймо хоча б такий дитячий віршик:

Чого братку так збілів, що з тобою сталося?

Ой, за мною через став аж сто вовків гналось!

Сто вовків?! То б село почуло!

Ну, нехай не сто, а десяток було.

Та й десяток диво в нас, де б то стільки взялось?

Та, може, й один... Щось же воно гналось?!

За геральдичною європейською традицією білий колір – "арджент", символізує срібло, дитинство, воду, осінь, чистоту та надію. Це ознака сангвінічного характеру. Він також асоціюється з числами 10 та 11, понеділком, місяцями жовтнем і листопадом.

Чорний колір у культурологічній символіці набув особливого значення з давніх часів. Це антипод білого. У релігійно-філософській системі даосизму пасивна негативна жіноча енергія "Інь" ототожнюється з чорною барвою, а активна позитивна чоловіча – "Ян", з білою. Чорний колір асоціюється з темрявою, ніччю, смутком, мороком, пустотою, тишею, злом. Людей, які за допомогою магічних обрядів прагнуть зашкодити комусь, називають "чорними магами", "чорними відьмами", "чорними чаклунами". Епідемію чуми, котра в XIV столітті знищила близько 25 мільйонів осіб, європейці назвали "чорною смертю". Можливо, тому, що тіло померлого чорніло. У християнській традиції, запозиченій із вавілоно-аккадської культури, чорний колір символізує скорботу та жалобу. Він використовується в месях за покійним. У якості символу смерті цей колір часто використовували "джентльмени удачі" – пірати. Як уособлення руйнування та знищення застосовували чорний колір у своєму прапорі анархісти.

Однак, іноді чорний колір асоціюється з радістю, життям, плодючістю, зрілістю, мужністю. Для японця, наприклад, він є саме кольором радості, а не смутку. Складним є символізм чорного кольору у африканських народів. Для більшості з них – це колір життя, добробуту, плодючості. Він уособлюється з землею та водою. Щоб вчасно почався дощ, аборигени Тропічної Африки в жертву приносять тварину з чорним забарвленням шкіри. До того ж чорний колір асоціюється у них із північчю. Сезон дощів приносить бажану вологу, таку потрібну для життя. Але дощ завжди приходить із півночі, тому північні країни, за їх уявленнями, є темними та чорними. Чорний колір для африканця має ще одне символічне значення. Людина не владна над природними стихіями, ніхто не знає наперед реальні наслідки праці землероба. З цієї причини чорне символізує для них також важку роботу, сумнів і невизначеність. За традицією чорний одяг тут має носити кожен дорослий, хто закінчив важливу справу, хто пережив час невпевненості та тривоги.

У європейській геральдичній традиції чорний колір отримав назву “траур”. Він сприймається як символ вірності та обережності. Також асоціюється з алмазом, агатом, залізом, свинцем, землею. Цей колір також символізує старість. Чорна барва позначає, крім того, грудень, січень, зиму загалом та суботу, числа 5 та 8.

Сірий колір у європейця найчастіше асоціюється з гідністю, респектабельністю, освіченістю. Він трактується ними як емоційно нейтральний. Але особливою популярністю не користується. Привертає людську увагу, насамперед, як колір ділового одягу, автомобілів, технічних споруд та інших атрибутів “техногенної цивілізації”. Виступає символом урбанізації і технізації життя сучасної цивілізованої людини.

Червоний колір у багатьох народів світу уособлює тепло, вогонь, життя, зрілість, пристрасть, кохання і сором. Також це символ “тепла домашнього вогнища”, а також краси та здоров’я. У східних слов’ян вродливу дівчину порівнюють з “красним сонечком”, красиве місце для них є “красним”, якісний крам теж – “красний”.

У давнину весільне вбрання нареченої мало бути червоним. Воно символізувало її зрілість. В античні часи червона фата нареченої покликана була маскувати її сором’язливість та невпевненість. І на сьогодні молода дружина в Китаї чи Індії надає перевагу саме цій барві весільного одягу. В Європі традиція вживання червоного кольору, як весільного, була порушена вперше Марією Стюарт, котра вдягнула білий одяг на своє весілля з французьким королем.

З XVIII століття в Європі цей колір асоціюється також із проституцією. “Вулицями червоних ліхтарів” називають місця розташування “будинків розпусти” в багатьох країнах. У даному випадку ця барва символізує сором і безчестя, адже засоромлена людина найчастіше червоніє.

Червона барва асоціюється, крім того, з кров’ю та плідністю. Її широко застосовують із магичним призначенням. Римський історик Пліній Старший писав, що для лікування пропасниці використовувався пил, у котрому обваляли яструба, загорнувши його в червону ганчірку, перев’язану червоною ниткою. Можна було застосовувати ніс, кінчики вух мишей, вкладених у червону тканину. В деяких обрядах вживалось не червоне полотно, а саме кров, що дає підставу вважати червоне забарвлення тканини її символічним замінником. Щобвилікуватись від епілепсії, римляни пили кров гладіаторів або кров черепах, змішану з гранатовим соком. Українські знахарки і нині радять породіллі пов’язати руку червоною ниткою чи обгорнути червоною тканиною хворе місце при рожі.

Стійкою є традиція асоціації червоного кольору з владою, могутністю, силою та війною. Символічний колір варни (касти) кшатріїв – воїнів, в Індії є червоним. Римські воєнноначальники своє обличчя теж фарбували в цей колір на честь Марса – бога війни. У давнину тільки дуже багата і заможна людина могла придбати для себе червоне вбрання. Тому червона барва символізує владу та багатство. Червоним був, наприклад, одяг римського імператора. В африканській культурі червона одежа теж є одягом вождя, правителя, адже тільки

він має право оголосити війну та виголосити смертний вирок. До того ж червона барва символізує вогонь та мудрість. Саме з цієї причини африканці вважають, що ковалям та людям похилого віку доречно носити біле вбрання з червоними смугами.

Червона барва сприймається до того ж як виклик. З цієї причини червоний прапор використовувався під час Французької революції, Паризької комуні, під час повстань 1905 та 1917 років у Російській імперії. Червоним було вбрання італійського національного лідера Джузеппе Гарібальді.

У християнстві даний колір символізує милосердя та божественну любов. Янголи, котрі найбільше наближені до Бога – серафими, зображаються саме такою фарбою.

За геральдичною європейською традицією червоний колір (гульз) асоціюється з рубіном, латунню, вогнем, зрілістю, літом, березнем, червнем, липнем, червоною трояндою, числами 3 та 10. Він символізує холеричний характер.

Рожевий колір асоціюється з почуттєвістю, принадлистю, хорошим апетитом та здоров’ям. Він символізує бажання та тілесність. Цей колір, наприклад, використовується рухами гомосексуалістів. У слов’ян про здорову людину говорять, що вона має “рум’янець на всю щоку”. Українські дівчата ще донедавна натирали буряковим соком щоки, щоб вважатися здоровими та бути принадними. У харчовій промисловості широко застосовується таке мінеральне добриво як чилійська селітра. Без неї м’ясні вироби втратили б для споживача принадний рожевий колір, адже справжній колір вареного м’яса – сіруватий.

Оранжевий колір найчастіше асоціюється з південним, яскравим та пекучим, сонцем, спекою, теплом, радістю, дитинством, домашнім затишком. Він виникає через поєднання червоної і жовтої барви, тому, немов би, утримує в собі їх якості – асоціюється з вогнем і світлом, почуттєвістю та знаннями, владою та духовною чистотою. Тому його використовують як символ святості, духовної “просвітленості”, моральної і духовної чистоти людини в багатьох релігіях світу.

Жовтий колір трактується неоднозначно. Передусім, це символ Сонця, тепла, світла, святості, певного соціального статусу. Для слов’янина він, наприклад, завжди асоціюється з сонячним теплом. Це один із найлюбленіших для українця кольорів. Давні греки вважали цю барву кольором Аполлона та Зевса. Китайські імператори обрали його атрибутом своєї влади, могутності та божественного походження. З XVII століття тільки вони одягалися в жовте вбрання. Їх підданим суворо заборонялось використовувати бодай жовту нитку у своєму одязі. За це порушення людину страчували. Про статус людини свідчить жовтий колір і у африканських народів. Його вони сприймають різноманітним червоної барви. У жовте вбрання одягаються мисливці та підлітки, котрі недавно пройшли обряд посвяти у дорослі. У християнстві жовтий колір є ознакою святості. Саме тому Бога, янголів, святих та мучеників зображають з золотисто-жовтим німбом навколо голови.

Але в той же час жовтий колір асоціюється також із божевільям, зрадою, брехнею, ревнощами. Єретиків перед спалюванням вдягали в особливий одяг брудно-жовтого відтінку. Це символізувало їх вільнодумство та “зраду” Бога. У Франції цей колір означає подружню зраду. Поняття “жовта преса” теж фіксує видання, інформації якого не завжди потрібно довіряти. А в Бірмі жовтий колір є ознакою скорботи.

У європейській геральдичній традиції жовтий колір (ор) символізує юність, вірність, віру. Він позначає, як заміник, золото і топаз. Це символ весни, липня, дня, неділі та Сонця. Його числа 1, 2, 3. А також ця барва асоціюється зі сангвінічним характером.

Зелений колір вважається символом весни, молодості, безпеки, природи, надії. Наприклад, давньоєгипетський бог Озіріс, наділений здатністю вмирати та воскресати, зображався на фресках саме цим кольором. Для мусульман він теж священний.

Зелений колір асоціюється з рослинним світом, внаслідок цього його сприймають найчастіше як символ пасивності, неагресивності, миролюбності, ненасильництва, життєстійкості, безпеки. Саме в такому контексті він вживається прихильниками екологічного руху, їх так і називають – “зелені”. Зелене світло світлофора та семафора фіксує безпечність руху.

Цей колір сприймається як ознака добробуту та процвітання, тому ним фарбують банкноти в багатьох країнах. Найбільш відомі нині “зелені” – долари США.

У деяких регіонах, передусім в англосаксонській культурі, зелений колір асоціюється з ревнощами, заздрістю, спокусою, непокірністю. Про заздрісну людину часто можна почути, що в неї “зелене око”. За уявленнями багатьох європейських народів жінка з зеленими очима є непокірною, але спокусливою. В англосаксонській міфології феї найчастіше зазначалися жінками з зеленими очима. За переконаннями українців людина з “очима кішки”, тобто з жовто-зеленим забарвленням райдужної оболонки ока, може принести лихо. Такі очі мають, на думку багатьох, “відьми” або просто владні та жорстокі люди.

Зелений колір – це барва юності та молодості. Про молоду людину, котра лише вступає у самостійне життя, говорять, що вона ще “зелена”. Цей колір символізує також незрілість, наприклад, нестигли фрукти характеризують як зелені.

Загалом його оцінювання пов’язане зі складністю появи самої барви. При механічному поєднанні синьої та жовтої барви виникає саме цей колір. Тому в залежності від переважання в ньому якогось із двох компонентів, він може по-різному сприйматись та розумітись. У жовто-зелених відтінках барва асоціюється з просвітленістю та одухотвореністю. Синьо-зелені відтінки кольору найчастіше сприймаються як містичні. Дана барва, у такому різновиді, асоціюється з інтуїтивним осягненням глибинних основ буття предмета чи явища, розуміння причин його існування і зміни.

У геральдичній традиції зелена барва (верт) є атрибутом ввічливості, вірності в любові та юності. Це символ весни, води, землі, флори, смарагду, ртуті.

Цим кольором характеризують флегматичний характер людини. Зелений – колір п’ятниці, чисел 6 та 12.

Синій колір зазначає космос, небо, нескінченність, вірність, меланхолійні роздуми, благородність походження. Синій сприймається пасивною барвою, але його пасивність особлива, пов’язана з космічною потенційністю. Тому вона (особливо глибока, інтенсивна) асоціюється з глибиною та чистотою простору, безмежжям Всесвіту. Наприклад, у буддизмі цей колір є символом шуньята – першооснови всього існуючого. Це колір Вішну та Крішні, як божественних уособлень універсальної реальності, в індуїзмі. У християнстві його розуміють кольором вірності та мудрості. За традицією він асоціюється з Матір’ю Божою – Дівою Марією. Її мантия так забарвлена на знак її універсальної і божественної сутності. Вона сприймається як Всезагальна Мати. Тепло її материнської любові символізує червоне вбрання під мантиєю.

Блакитний колір асоціюється з водою, льодом, весняним небом. Ця барва трактується як символ миролюбності, стриманості, терпеливості. Українцями блакитний колір сприймається як національний, поряд з золотисто-жовтим. На користь цього свідчить хоча б той факт, що на поле брані при Грюнвальді “руські” полки вийшли під блакитно-золотистими стягами.

Про людину знатного походження говорять, що вона має “блакитну” кров. Блакитний колір вважають також символом доблесті. З цієї причини він широко, як і синій, використовується в державних та королівських відзнаках багатьох країн.

У деяких народів синя барва – знак скорботи. Наприклад, у вірменів він символізує небо, на яке після смерті переселяється людська душа. Тому скорботний одяг у цій країні – не традиційно чорний або білий, а синій.

У геральдиці лазур, тобто синій колір, символізує весну, неповноліття, вірність, справедливість. Це символ повітря і міді. Його числа – 4 та 9. Синій колір також асоціюється зі сангвінічним характером.

Пурпуровий колір (багряний) викликає у представників індоєвропейських культур думку про багатство, владу, могутність, гідність, урочистість, славу. За свідомством Плінія Старшого, пурпуровий фарбник у давнину був дуже коштовним. Дозволити одяг цього кольору могли не просто багаті, а дуже багаті люди. Пурпурову тогу носив тільки римський імператор. Сенатори ж мали на одязі широку багряну нашивку, а судді – вузьку смужку. Тому колір і за часів античності, і в наш час сприймається ознакою слави, багатства та могутності.

У християнстві його використовують під час Великого посту як символ скорботи, поминання, відпущення гріхів.

За геральдичною традицією пурпур зазначає стриманість, мудрість людини. Він символ води, землі, зими. Цією барвою символізується також цинк, опал, аметист та числа 6, 12.

На відміну від багрянцю, фіолетова та лілова барви асоціюються не з багатством, а з сумом, покорюю, смиренністю, таємничістю, набутою тривалою

доброчинністю та аскезою святістю. У багатьох європейських монастирських братствах одяг такого кольору носять настоятелі монастирів на знак їх особливого статусу та благочинності.

Іноді фіолетовий колір трактується кольором мудрості та старості. В індуїзмі це колір Шиви. Він асоціюється зі зрілістю, зміною, внутрішньою боротьбою. А в християнській традиції сприймається символом духовного страждання, "страстей господніх".

Врахування національно-культурного відношення, національної символіки кольору є обов'язковим у сучасному дизайні. Колористичне вирішення предмета ґрунтується не тільки на його індивідуально-психологічних заасадах сприйняття, а й на національно-культурній традиції оцінювання та інтерпретації. Наприклад, відношення до забарвлення кузова чи салону автомобіля, причепа чи будь-якого іншого транспортного засобу визначатиметься не лише емоційно-психологічним реагуванням на нього людини. Для цих предметів жовтий колір не завжди є бажаним. За статистикою, жовті машини досить рідко потрапляють в аварійні ситуації, оскільки дана барва здалеку привертає увагу до автомобіля. Однак людину в транспортному засобі, салон котрого пофарбовано жовтою барвою, найчастіше просто нудитиме, у неї порушуватиметься робота вестибулярного апарату.

Але в європейських країнах цей колір не користується особливою популярністю передусім з історичних причин. На позасвідомому рівні в даному випадку свосвідомо зберігається пам'ять про страту еретиків за часів середньовіччя, Відродження і навіть подекуди Нового часу. Приречених до страти людей одягали в спеціальний одяг, що мав брудно-жовте забарвлення.

Різним буде ставлення до зеленого забарвлення машини у бразильця та українця. Для першого цей колір не є особливо принагідним. Це колір тропічного лісу, а значить символ небезпеки, тривоги та важкої праці. Для українця, як кожного слов'янина, зелена барва є однією з найулюбленіших. Вона у нього асоціюється з весною, літом, теплом, зеленню, травою, лісом. Його ставлення до лісу суттєво інше. Ліс – це місце, котре захищає, годує у випадку потреби, приносить тепло в оселю під час холоду. Зелена барва рослин засвідчує безпечну пору року, за якої людина перестає боятися холоду та голоду. Тому зелений колір українцем завжди оцінюється схвально, адже це барва життя.

Теми рефератів:

- Колір як чинник аранжування квіткових композицій.
- Колір як засіб гармонізації архітектурного середовища.
- Загальний колорит представницького (виробничого, житлового) приміщення.

Контрольні питання і завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте явище ахроматизації кольорів.
2. Зазначте, які з названих кольорів відносяться до ахроматичних:
а) білий; б) сірий; в) чорний; г) коричневий.
3. Вкажіть, які з названих барв є основними у спектральному колірному рядові: а) жовтий; б) зелений; г) синій; в) червоний.
4. Назвіть колір, котрий виступає як доповнюючий (антагоністичний) до оранжевої барви (за колірним рядом І. Гете): а) зелений; б) фіолетовий; в) синій; г) червоний.
5. Які з барв вважаються тривожними для людини?
6. Що називається доповнюючим (антагоністичним) кольором?
7. Які барви вважаються нейтральними?
8. Які кольори утворюють колірне сімейство?
9. Що таке гама кольорів?

Список використаної та рекомендованої літератури:

1. Аронов В.Р. Художник и предметное творчество: Проблемы взаимодействия материальной и художественной культуры XX века. – М.: Сов. художник, 1987. – 230 с.
2. Бейн С., Грей Д. Как сделать красиво в Интернете. – СПб.: Символ, 1993. – 318 с.
3. Блохин В.В. Интерьер промышленных зданий. – М.: Строиздат, 1989. – 271 с.
4. Боговая И.О., Теодоронский В.С. Озеленение населенных мест: Учеб. пособие по спец. "Лесное и садово-парковое хозяйство". – М.: Агропромиздат, 1990. – 239 с.
5. Боговая И.О., Фурсова Л.М. Ландшафтное искусство: Учеб. для вузов. – М.: Агропромиздат, 1988. – 223 с.
6. Буковецкая О.А. Дизайн текста: шрифт, эффекты, цвет. – М.: ДМК, 1999. – 301 с.
7. Ватерман Г. Дизайн вашей квартиры /Пер. с немец. – Злин: Кристина и К, 1996. – 125 с.
8. Волкотруб И.Т. Основы художественного конструирования: Учебник. – 2-е изд. – К.: Выща школа, 1988. – 191 с.
9. Гассанова Н.С. Текстиль в дизайне интерьера. – К.: Будівельник, 1987. – 86 с.
10. Дизайн /Пер. с англ. Ред В.А. Питалев, А.Ю. Давыдов, А.В. Молчанов. – М.: ДеКа, 1994. – 48 с. (Энциклопедия малого бизнеса. Т. 5. Вспомогательные процессы в малом бизнесе)
11. Дизайн: очерки теории системного проектирования /Н.П. Васильева, Ю.А. Грабовенко, Е.Н. Лазарев, В.И. Михайленко; Науч. Ред. М.С. Кагана. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1983. – 185 с.

12. *Ефимов А.В.* Цвет в архитектуре и градостроительстве. – М.: Знание, 1981. – 64 с. (Новое в жизни, науке, технике. Сер. "Строительство и архитектура", № 8).
13. *Жоголь Л.Е.* Декоративное искусство в интерьерах общественных зданий. – К.: Будівельник, 1978. – 104 с.
14. *Зайцев В.М.* Такая изменчивая мода /Лит. Запись А. Васильева, М. Кранса – М.: Молодая гвардия, 1983. – 206 с.
15. *Козлова Т.В.* Художественное проектирование костюма. – М.: Лег. и пищ. пром-ть, 1982. – 143 с.
16. *Конран Т.* Современный дом: Искусство дизайна. – М.: group Limited, 1997. – 264 с.
17. *Кравец В.Н.* Колористическое формообразование в архитектуре. – Харьков: Вища школа; Изд-во Харьк. Ун-та, 1987. – 132 с.
18. *Нестеренко О.И.* Краткая энциклопедия дизайна. – М.: Молодая гвардия, 1994. – 315 с.
19. *Новикова Е.Б.* Интерьер общественных зданий: Художественные проблемы. – М.: Стройиздат, 1984. – 227 с.
20. Основы моделирования и художественного оформления одежды / Т.В. Козлова, Л.Б. Рытвинская, З.Н. Тимашева. – М.: Лег. индустрия, 1979. – 167 с.
21. Психология цвета: Сб. / Пер. с англ. – М.: Рефлбук; К.: Ваклер, 1996. – 352 с. – (Сер. "Актуальная психология").
22. *Ранев В.Р.* Интерьер: Учеб. пособие для архит. спец. вузов. – М.: Высшая школа, 1987. – 232 с.
23. *Степанов Н.Н.* Цвет в интерьере. – К.: Вища школа, 1985. – 95 с.
24. *Таранов Н.Н.* Производственная графика: Учеб. пособие для сред. проф.-техн. училищ. – Львов: Вища школа. Изд-во при Львов. ун-те, 1983. – 190 с.
25. *Тьялве Э.* Краткий курс промышленного дизайна /Пер. с англ. П.А. Кунина. – М.: Машиностроение, 1984. – 190 с.
26. *Фольта О.В., Смолинський Р.І.* Основы художьного конструювання: Навчальний посібник для інжен.-техн. спец. вузів. – К.: Вища школа, 1973. – 143 с.
27. *Хан-Магомедов С.С.* Пионеры советского дизайна. – М.: Галарт, 1995. – 424 с.
28. Художественное конструирование, проектирование и моделирование промышленных изделий: Учеб. для вузов /Быков З.Н., Крюков Г., Минервин Г.Б. и др. /Под ред. З.Н. Быкова, Г.Б. Минервина. – М.: Высшая школа, 1986. – 239 с.
29. *Шпара П.Е., Шпара Н.П.* Техническая эстетика и основы художественного конструирования: Учебное пособие для вузов. – 3-е изд. – К.: Вища школа, 1989. – 247 с.
30. Эстетические ценности предметно-пространственной среды /Иконников А.В., Каган М.С., Пилипенко В.Р. и др.; Под общ. ред. А.В. Иконникова. – М.: Стройиздат, 1990. – 334 с.